

Overstromingen in België: gevolg van ruimtelijke wanorde?

Afgelopen november werd België getroffen door de zwaarste overstromingen in 50 jaar. Wat ging er mis? En wat moet er gebeuren om herhaling te voorkomen?

Tussen 11 en 14 november kampte België met hevige regenval, maar de neerslaghoeveelheden waren met 60 tot 80 millimeter niet dermate groot dat overstromingen voor de hand lagen. Toch steeg het waterpeil in veel rivieren en kanalen al snel boven het alarmpeil. Veel opvangbekkens (in Vlaanderen 'wachtbekkens' genoemd) liepen over en enkele dijken braken door. In Belgisch-Limburg zette een dijkbreuk in de Demer de campus van de universiteit van Hasselt blank. In Oost-Vlaanderen steeg de Dender 72 centimeter boven het alarmpeil en overstromden delen van Geraardsbergen, Ninove en Dendermonde. In Vlaams-Brabant liep het water over de dijken van het Kanaal Charleroi-Brussel, waardoor woonwijken bedreigd werden en honderden mensen geëvacueerd moesten worden. In Waals-Brabant liep de vallei van de Zenne onder evenals delen van het pretpark Walibi. De overstromingen eisten vijf slachtoffers; de schade bedroeg ongeveer 180 miljoen euro.

Vlaams-Waals gesteggeld

Vlaamse en Waalse politici steggelden meteen over de oorzaken van de overstromingen. De Vlaamse premier Kris Peeters maakte verwijten aan Wallonië. Als in Waals-Brabant sluizen opengezet worden om het gebied te ontlasten, leidt dat tot wateroverlast in het stroomafwaarts gelegen Vlaams-Brabant. Ook was volgens hem onvoldoende overleg gevoerd over ingrepen in de waterhuishouding. Het stroomopwaarts gelegen Waalse deel van de Dender was al uitgebaggerd voordat men aan het stroomafwaarts gelegen Vlaamse deel begon. Daardoor werd het water versneld afgevoerd van Wallonië naar Vlaanderen en kwam het daar in een flessenhals terecht.

De Waalse premier Rudy Demotte hekelde de miscommunicatie tussen Waalse en Vlaamse waterbeheerders. Ze maakten verschillende inschattingen en wisselden te laat gegevens uit. Daardoor ontstond verwarring over het openen van een sluis in het Kanaal Charleroi-Brussel en kon er pas een beslissing genomen worden na tussenkomst van de federale minister van Binnenlandse Zaken.

Een goede afstemming tussen het hogere, stroomopwaarts gelegen Wallonië en het lagere, stroomafwaarts gelegen Vlaanderen is cruciaal, en die verloopt nogal eens moeizaam. Achteraf is het moeilijk de gevolgen van slechte samenwerking te corrigeren. Het Vlaamse parlement riep in een debat op 17 november de christendemocratische minister van Natuur en Milieu Joke Schauvliege op het Vlaamse deel van de Dender snel uit te baggeren, omdat het Waalse deel al in 2007 was uitgebaggerd. De minister antwoordde dat dat weinig zin had

zolang niet eerst de stuwen bij Dendermonde (waar de Dender in de Schelde uitmondt) vernieuwd waren. Anders kan de vergrote aanvoer van water immers niet afgevoerd worden. In Wallonië maakt men ook meer tempo met het vernieuwen van stuwen dan in Vlaanderen. Ook hebben de kleine waterlopen (die voor een belangrijk deel uit Wallonië komen) veel slib afgevoerd naar de grote waterlopen in Vlaanderen.

Ruimtelijk wanbeleid

Volgens de Vlaamse sociaaldemocratische parlementariër Bart Martens betaalt België "de tol voor decennialang wanbeleid op het vlak van de ruimtelijke ordening". Door de verharding van oppervlakten en de "recht-trekking en inbuizing" van waterlopen zou minder water in de bodem infiltreren en zou deze zijn sponsfunctie verliezen. Via gemengde rioleringen en collectoren wordt het water te snel afgevoerd naar ingesnoerde rivieren die op de verkeerde plaatsen overstromen. Ook zijn te veel bouwvergunningen afgegeven voor huizen in overstromingsgebieden en opgehoogde "waterzieke gronden" (gebieden die vaak overstromen). "Steek onze rivieren in een ruimer jasje", is Martens' advies.

Na de overstromingen van 2002 stelde de Vlaamse regering het Rubiconfonds in. Dat moest gemeenten ondersteunen bij investeringen in het waterbeheer. Vorig jaar wilde de regering het fonds opheffen, maar dat wist het parlement te voorkomen. Martens verwijt minister Philippe Muyters (Nieuw-Vlaamse Alliantie) van Ruimtelijke Ordening dat hij van lagere overheden geen concrete plannen vraagt voor overstromingsgebieden, bufferbekkens en waterkeringen. Ook vindt hij het gewestelijke waterbeleid te versnipperd. Zo zijn er twee instanties voor overstromingsvoorspellingen en waterpeilbeheer: de Vlaamse Milieumaatschappij gaat over de onbevaarbare waterlopen en het Hydrologisch Informatiecentrum over de bevaarbare.

Geraardsbergen

Een illustratief voorbeeld van 'ruimtelijke wanorde' is Geraardsbergen aan de Dender. Daar woedde de afgelopen jaren een heftig debat tussen milieugroeperingen en het stadsbestuur over het indammen en bebouwen van een 60 hectare groot natuurlijk overstromingsgebied stroomopwaarts van de stad. Daarin ligt een sportvliegveld waarvan de startbaan werd opgehoogd en verlengd. Om het vliegveld te beschermen tegen overstromingen werd er een dijk omheen gelegd. Daarna werd het gebied gesplitst door een dijk die vervolgens verlegd werd om de bouw van zo'n 30 nieuwe huizen mogelijk te maken. Dat

gebeurde onder druk van particulieren die hun grond als bouwgrond wilden verzilveren. Daardoor kwamen ook nog eens vele hectares moerasbos en weiland binnen de dijken te liggen. Zo ging van de 60 hectare die vroeger volledig en natuurlijk overstroomde, 26 hectare verloren. Als de buffercapaciteit van dit natuurlijke overstromingsgebied in stand was gebleven, had Geraardsbergen veel minder last gehad van overstromingen. Nu begaf zelfs de nieuw aangelegde dijk het en liepen ook de nieuwe woningen onder water.

Jarenlang hebben milieugroeperingen procedures aangespannen tegen de nieuwe bebouwing, de dijk aanleg en het vliegveld. Het Milieufront Omer Wattez en de Bond Beter Leefmilieu vragen nu van minister Muytens een volledig herstel van het overstromingsgebied. Ze willen dat de minister de aanvraag van de uitbater van het vliegveld om de activiteiten voort te zetten en uit te breiden afwijst. Muytens zou een ruimtelijk uitvoeringsplan moeten opstellen waarin het vliegveld 'als zonevreemde activiteit' verdwijnt en de opgehoogde startbaan wordt afgegraven. Ook bepleiten ze een 'uitdoofbeleid' voor de woningen. Die zouden opgekocht en afgebroken moeten worden waarna de opgehoogde gronden en nieuwe dijken afgegraven kunnen worden. Zo zou de Dender een ruimer jasje krijgen.

Zoals in Nederland stroomgebiedsplannen worden opgesteld, zo kent België 'bekkenbeheerplannen'. Daarin worden overstromingsgebieden (retentiebekkens) afgebakend. Maar dat zijn er vooralsnog veel te weinig en de uitvoering ervan verloopt uiterst traag. Lokale besturen en de landbouwsector liggen dwars, en de gewestelijke regering trekt er geen geld voor uit.

Watertoets

Evenals Nederland kent ook Vlaanderen sinds 2006 een watertoets. Initiatieven waarvoor bouw- of milieuvergunningen nodig zijn, worden aan de watertoets onderworpen. Als ze significante schade toebrengen aan het watersysteem, kunnen gemeenten een vergunning weigeren of compenserende maatregelen eisen.

Ook in Geraardsbergen werd de watertoets toegepast, maar deze vormde geen belemmering voor het verlenen van vergunningen voor bouwactiviteiten in het natuurlijke overstromingsgebied van de Dender. Voor milieugroeperingen is dat het bewijs dat de watertoets niet werkt. Zij willen dat deze veel strikter en bindend wordt toegepast. Burgemeesters en schepenen (wethouders) hebben volgens hen te vaak 'slappe knieën'. Ze bezwijken onder de druk van projectontwikkelaars en particulieren en geven - ondanks een negatieve watertoets -

toch vergunningen af. Ze laten het individuele belang van grondeigenaren zwaarder wegen dan het collectieve belang van een goed doordachte ruimtelijke ordening.

Waterbeheerders wordt verweten dat ze te snel een 'positieve watertoets' afgeven als een plan compenserende maatregelen in de vorm van 'kunstmatige wachtbekkens' bevat. Zij zouden vaker hun poot stijf moeten houden, omdat kunstmatige wachtbekkens als alternatief voor natuurlijke overstromingszones bij hevige regenval slechts "een pleister op een houten been" zijn.

Minister Schauvliege heeft inmiddels een administratieve herziening van de watertoets aangekondigd. Ze wil dat gemeentebesturen adviezen van waterbeheerders minder gemakkelijk naast zich neer kunnen leggen.

De verzekeringsmaatschappijen weigeren vooralsnog de schade te vergoeden aan gebouwen die onderdeel zijn van projecten die een vergunning kregen ondanks een negatieve watertoets.

Verharding

Een probleem in België en met name in Vlaanderen is de toename van het verhard oppervlak waardoor minder water infiltreert in de bodem. Door het 'vernevelde verstedelijkingspatroon' kent Vlaanderen een extreem hoog percentage bebouwd oppervlak en kent het nauwelijks nog echte 'landelijke gemeenten' volgens internationaal gangbare definities. Tussen 1976 en nu zou het bebouwde oppervlak gestegen zijn van zes naar 20 procent, volgens sommigen zelfs tot 30 procent. Na Monaco en Vaticaanstad zou dit het hoogste percentage ter wereld zijn. Ook de manier van bouwen (meer horizontaal dan verticaal met ruim bemeten verharde opritten) draagt daaraan bij. De verspreide verstedelijking leidt daarnaast tot een extreem hoog aantal (verharde) kilometers aan wegen in verhouding tot het oppervlak. Parlementariërs pleiten nu voor de 'ontharding van Vlaanderen' met minder gebruik van asfalt en beton en meer waterdoorlatende materialen. Daarnaast zijn veel beken rechtgetrokken en

omgevormd tot betonnen afvoergoten. Ook dat vermindert de infiltratie en versnelt de afvoer, waardoor bij flessenhalzen problemen ontstaan. Hermeandering kan de buffercapaciteit vergroten en de afvoersnelheid verlagen, net als de aanleg van natuurvriendelijke, 'ruwe' oevers en waterbodems zoals in de Dijle stroomopwaarts van Leuven gebeurd is.

Verder is de infiltratiecapaciteit van landbouwgronden achteruit gegaan. Er wordt minder natuurlijke mest gebruikt, waardoor het humusgehalte daalt. Het gebruik van zwaardere machines maakt de bodem bovendien compacter. Bossen en weilanden houden veel meer water vast dan akkers. Rivieren als de Dender en Zenne krijgen hun water echter grotendeels uit de gordel van slecht doorlatende lössgronden waar akkerbouw domineert. Toen het in november hard regende, waren de akkers net geploegd en sloegen de bodems dicht. Hierdoor en door de rechte, gladde afvoerkanaalen denderde het water met grote snelheid naar rivieren als de Dender.

Integraal waterbeheer

Het moderne principe van 'eerst vasthouden, dan bergen en ten slotte (traag) afvoeren' wordt ook in veel Belgische beleidsdocumenten beleden, maar in de praktijk nog weinig toegepast. Dé basisreflex van veel lokale bestuurders en waterbeheerders is nog steeds: afvoeren! Burgemeesters willen nog steeds beken uitbaggeren, waterbeheerders vragen meer pompcapaciteit... om overtollig water uit hun gebied af te voeren naar... de burens (soms Vlamingen) die dan maar moeten zien hoe ze er vanaf komen. Integraal waterbeheer is in Vlaanderen officieel beleid en verankerd in instituties. De recente overstromingen maken echter duidelijk dat dit nog lang niet bij iedereen tussen de oren zit.

Henk Donkers (sectie geografie, planologie en milieu, Radboud Universiteit Nijmegen)

